NYOMDAIPARUNK ÉS A GAZDASÁGI ÉLET

SZEMELVÉNY

A M. KIR. JÓZSEF NÁDOR MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KARÁHOZ BENYUJTOTT

DOKTORI ÉRTEKEZÉSBŐL

ÍRTA

MIHALIK GUSZTÁV

OKL. KÖZGAZDA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST 1938

AZ ÉRTEKEZÉS BÍRÁLÓI:

DR BUD JÁNOS
EGYETEMI NYILVÁNOS RENDES TANÁR

ÉS

DR EGYED ISTVÁN
EGYETEMI NYILVÁNOS RENDES TANÁR,
A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
E. I. DÉKÁNJA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

R 2

79599

ORSZ. Szé[illegible] KÖNYVTÁR
Növedéknapló
193 9 év 231 sz.

R 1965

ÖCSÉMNEK,

NÉHAI MIHALIK PÁLNAK,

A FIATALON ELHÚNYT

EGÉSZ FÉRFI ÉS KIVÁLÓ NYOMDÁSZ

EMLÉKÉNEK...

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: Mihalik Gusztáv okl. közgazda.
Stephaneum nyomda, Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

A NYOMDÁSZAT KULTÚRTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE ÉS HAZÁNK.

(Az első fejezet töredéke.)

Az emberek gondolataikat a legrégibb időkben cserepen, fémlapokon, fa- és viasztáblákon, az egyiptomiak a papiruszn növényből készült lemezeken örökítették meg, az írásjeleknek kőből, csontból vagy vasból készült hegyes szerszámokkal való belekarcolásával.

A betű az emberiség kultúrájához vezető út ajtajának a kulcsa, amely föltétele minden tudásnak. A találmányok közül egyik sem hatott olyan nagyon az emberi társadalom összességére, mint a betű a tér és idő határtalanságában. Az írás előtti korban az emberek gondolatai és tapasztalatai sírba szálltak velük együtt. Az új nemzedéknek újra kellett kezdenie mindent. A betű, a könyv egyik nemzedékről a másikra s egyik századról a másikra szállítja most már az emberiség mind szélesebb tudását. Ez teremti meg a magasabb kultúrát. Amit az ember kigondol: nem hull vele nyomtalanul az enyészetbe s csak az analfabéta pusztul el minden nyom nélkül. Övé a szociális állások legalacsonyabbika, a legdurvább munka. Az analfabéták korunk legszánalomraméltóbbjai.

A könyv fogalma alatt a nyomtatott könyvre gondolunk. De viszont a nyomtatott könyv alig csak ötszázesztendős, egy kis része a könyv multjának, mert a könyv történetének nincs kezdete. A könyv a tárháza minden tudásnak, amelyet az emberek hosszú századok alatt felhalmoztak s amelyben benne van minden történet és törvény, mint a mindenkori élet szabályozói.

Az őskorban a könyv alatt a tekercset értették, ebben az alakban jelent meg a görög és latin remekírók irodalma. Az őskorban a falfeliratok mutatják azt a kort, amelyben az írás keletkezett, a későbbi agyagtáblákon pedig megtaláljuk a vallás alapvonalait, az állami és társadalmi élet, a tudomány megnyilvánulásait. A középkor könyve a kódex volt. Hitünk, nyelvünk s nemzeti életünk a kódexirodalomban van megörökítve.

A könyv története mindig a rögzítő írás és az írásra alkalmas anyag találkozása volt, amely változott. Az írás is az anyaghoz alkalmazkodott, úgyhogy a könyv történetét az anyag osztja korszakokra. Eleinte merev anyagra, fatáblákra és agyag-

téglákra írtak, majd a későbbi korszakokban simulékony anyagra, papiruszra, pergamentre és végül papirosra.[1]

A népek és nemzetek sorsára, sőt az egész világtörténelemre három könyv gyakorolt döntő befolyást, a Biblia, a Védák és a Korán. «Biblia» görög szó és azt jelenti: «A könyvek», az ó- és újszövetség szent könyveinek gyüjteménye. A Védák a hinduk ősi szent könyvei. Mohamed törvényeinek és vallási parancsainak gyüjteménye a Korán.

Az ókor végén a tekercs öröksége átszállt a kódexre, a középkor végén pedig a kódex öröksége szállt át a nyomtatott könyvre. A XVI. században azután mindenütt, ahol nyomdát alapítanak, abbahagyják a kódexírást. A nyomtatott könyv lesz a reformáció toborzó eszköze.

«Az újkort a történetírók Amerika felfedezésétől számítják, pedig mennyivel helyesebb lenne ezt a könyvnyomtatás feltalálásától számítani». Az emberiség fejlődése szempontjából fontosabb volt a könyvnyomtatás elterjedése, mint Amerika felfedezése.

Az iránytű feltalálása új világgal s ezáltal szélesebb látókörrel ajándékozta meg az emberiséget, de a könyvnyomtatás, mint a legnagyobb kulturális és szociális tényezők egyike, mely a XV. század derekán indult el hódító útjára, tágabb körben terjeszti a szó hatalmát. A mozgatható betűkkel való könyvnyomtatás feltalálása Gutenberg János mainzi nyomdász nevéhez fűződik. Az ő találmányával a nyomdászat korlátlan példányszámban képes az agyvelőkben születő gondolatoknak látható formát adni s millió ember számára hozzáférhetővé tenni azt. Mert képzeljük csak el, milyen lenne az élet könyv nélkül, amely gyermekéveinktől öreg korunkig elkísér, iskolában, otthonunkban és tudományos kutatásainkban egyaránt. Így érthetjük meg a könyvnyomtatásnak, mint kultúrtényezőknek nagy fontosságát. A könyv az, amely oktat, nevel, szórakoztat és vigasztal bennünket.

A könyvtárak megrakott polcairól hívogatóan integetnek a nagy emberi elmék művei, tudást és nemes szórakozást kínálva! Az idők végtelenségéhez viszonyítva az ember élete igen kurta. Milyen magasztos teljesítmény tehát, ha valaki egy élet fáradságos munkájával tanul és tanít — elsősorban a könyvek által — egész generációkba plántálva a maga tudását és idealizmusát. És a nyomdász, mint segítőtárs, mindenkoron ott található, ahol az emberi szellem gyujt világosságot a lelkekben, ahol az ember életének szebbéformálásáról van szó. Ott találjuk őket mindenütt, ahol a kulturális fejlődésért, a haladásért kellett síkraszállni és ahol az emberi lelkeket az előítéletek béklyóitól kellett megszabadítani.

Mert mi a betű? A betű a legtökéletesebb közvetítője az emberi gondolatnak, szellemi megnyilvánulásának és lángoló

világosságot gyujtő fáklya a sötétben. Gondoljunk csak a nagy fáklyavivőkre, akik meggyőződéstől áthatottan szolgálják a haladást és ezzel minden olyan törekvést, amely az emberiséget akarja kiszabadítani az elnyomás bilincseiből. Milyen felséges érzés volt például nekünk, magyaroknak Lord *Rothermere*, az ujságfejedelemnek, a nagy magyarbarátnak világraszóló cikke: «*Magyarország helye a nap alatt*», amely a mi súlyos elesettségünkben belekiáltotta a világ lelkiismeretébe a velünk tett tarthatatlan igazságtalanságot. És ezzel megindította a magyar revízió szellemi mozgalmát, amelynek jogosságát ma már komoly tényezők kétségbevonni nem merik. Az egyetlen, ami bennünket elesettségünkben fölemelhet, a kultúra, ennek szolgálatában pedig a betű elsőrangú fontosságú. «A kultúra birtokbavételéért elindulnak az ólomkatonák, a betűk milliói, hadvezetőségük: a szellemi munkások irányítása mellett, hogy e dicső had győzelmének biztos tudatában a szent ügyet diadalra juttassák. A szerény, az éltető ólomkatonák. Az igazságot hirdető betűk...»[2]

Minden kor könyvkultúrájának megvolt a maga sajátos művészete, a könyv fejlődése mindig tükre volt az emberiség fejlődésének.

A mesterségek mesterségének, a nyomdászatnak területe ma már szinte beláthatatlan. A nyomdaipar mindazoknak számára elérhető kincset ad, aki ismeretségbe kerül a betűvel és akinek lelkében ott pislákol a tudásvágy szikrája. A gondolatközvetítés szép hivatás, mert testet ad az igének, hogy általa megtermékenyülhessünk az élet kemény harcához és küzdelmeihez.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A NYOMDAIPAR MŰVÉSZI JELLEGE. A NYOMTATVÁNY CÉLJA ÉS SZEREPE GAZDASÁGI ÉLETÜNKBEN.

A művészet, iparművészet és az ipar viszonya. — A középkori művész-iparos törekvése. — Ruskin, William Morris, Walter Crane és az angol iparművészeti irány. — A művészi könyv hivatása. — A Kelmscott Press. — A művészeti irányok hatása a nyomdászatra. — A nyomdász kifejező eszközei. — A művész és a nyomdász kollaborációja. — A nyomtatvány az egész életen végigkíséri az embert. — A reklám tere a nyomdaiparban. — Az idegenforgalom és a nyomdaipar. — A prospektus, a plakát. — A nyomdaipar mindenki részére dolgozik, mégis, a mi viszonyaink között a legszerényebb iparágak egyike.

„Jedes Verlangen nach Ruhm ist ehrbar, aller Kampf um das Tüchtige lobenswürdig. Mag doch jedem Stand seine eigene Ehre bleiben, ihm eine eigene Zierde gewährt sein!"

Goethe: Dichtung und Wahrheit.

A régi idők mestere, a «Buchdruckerkunst» nyomdásza alaposan zavarba jött volna, ha a művészet, az iparművészet és a nyomdaiparnak, mint művészetnek egymással egybefonódó fogalmát, értelmét kellett volna elemeznie. Az «iparművészet» újkeletű fogalmát semmi esetre sem tudta volna megérteni.

A régi idők minden valamire való mesterembere egyben művész is volt és minden művész egyben valamelyik ipari foglalkozás mestere is.

*Brunellesco*nak, a flórenci dómépítőnek szűk baráti köréhez nemcsak *Verrocchio*, a szobrász, *Ghirlandajo*, a festő, hanem a kövér asztalos, *Manetto* is odatartozott. *Sie waren aus einem Stande: Meister ihres Handwerks.*[3]

El kell olvasnunk Gobineau-nak a «Renaissance»-át, hogy megérthessük ezeknek a mestereknek önfeledt alkotásvágyát, mely egész művészi-mesteri lényüket betöltve, életüknek célt és értelmet adott. Saját terv, a saját kéz alkotása győzi le az *anyag* ellenállását. Kiismeri a kőnek, fémnek, fának makrancosságát, megismeri a bőrnek, pergamennek, papírnak tulajdonságait, össze tudja hangolni a papírt, festéket, aranyat, miniumot, hozzáilleszti a könyv külsejét annak tartalmához. Tudja azt, hogy mi a könyv célja: a harmónia: «A könyv, már amint felnyitod, vonjon el a profán világtól, vezessen el egy mélyebb és komolyabb világba».[4]

Egyszóval: a középkori ipari törekvés lényege a mennyiségi szempont helyett a *minőségin* nyugodott.

Hogy a művészet fogalma az ipartól különváljon és az «iparművészet» fogalma alatt mint valami önálló ága az iparnak specializálódjék, ahhoz sok időnek kellett eltelni. Sorrendben jöttek a munkamegosztás és a munkaegyesítés gondolatával a manufaktura, a gépi, gyári üzem, a rentabilitásnak mindent háttérbe szorító jelszavával, hogy később, a további mechanizálással és specializálással előttünk álljon a művészi törekvéseitől nagyjában-egészben megfosztott, leszürkített «modern» ipar.

A nagy visszahatásnak, a XIX. század szellemi mozgalmainak kellett jönni, hogy életre hívja Ruskinnal, az oxfordi tudóssal az élen azt a szellemi, művészeti és szocialisztikus mozgalmat, mely William Morrissal, Walter Crane és társaival, a Praeraffaelitákkal, visszakívánja, vágyja az életbe a reneszánszkori művészet nemes, bájos, áhítatot lehelő képeit, a középkori világ egész nagyszerű harmóniáját, művészetben, mesterségben egyaránt.

Ez a Morristól és követőitől kifejlesztett mozgalom: megtisztítani az ipart, a művészetet az indusztrializálódás folytán elfajult stílustalanságoktól, a mindennapi élet szükségleteivel kapcsolatos tárgyakba a célszerűség és használhatóság mellett a szépséget és stílust is belevinni: az angol iparművészet iránya. A művészet demokráciájának az iránya ez, mely a könyvnyomtató-ipar terén is többé már nem csak a gazdag emberek sokszor csak álkultúráját, a «kultursnob» kigúnyolt ízlését van hivatva kielégíteni, hanem a cifraságnak, a sallangnak mellőzésével, a könyv nemes stílusával, az anyag és forma harmóniájával a társadalom ízlésére nevelőleg akar hatni.

A könyvművészetnek, a könyvcsinálásnak egyik jeles magyar mestere találóan fejezi ezt ki a következőkben: «A könyv csak átvitt értelemben használati tárgy. A könyv a csendes magunkbavonulás és az emelkedettség óráinak társa, hozzá közeledve kilépünk hétköznapunkból, s sokunk életében a ma robotos életformái között a szépségnek már csak egyetlen for-

rása. A könyv tartalmába való elmélyedésnek, a hasznos és élvezetes olvasásnak egyik előfeltétele bizonyos ünnepies hangulat, amelynek létrejöttét a könyv nemes és tiszta formái is elősegítik».[5]

Az angol iparművészeti irány megtermékenyítőleg hatott a nyomdászatra is. Következményében bebizonyította, hogy a tömegtermelés és a gépi technika *nemcsak* egyedüli okozói az egykor oly nemes könyvművészet hanyatlásának, hogy a nagy tömegeknek szánt könyv és egyéb nyomdatermék a modern technikák legteljesebb igénybevételével is *lehet* olyan szép és harmonikus, mint a régi művészi könyv. Nem mindennek az «átkozott» gép az oka ! Az ipari törekvés lényegével jöttünk tisztába, az anyagszerűség helyes értelmezésének : célnak, anyagnak, formának, betűnek, illusztrációnak, papírnak, kötésnek és nem utolsósorban mindezeknek a tartalommal való harmonikusságával, sallang, hamis csillogás és nyakatekert cifraság nélkül.

A Kelmscott Press-ből, William Morris 1891-ben alapított londoni nyomdájából elindult könyvnyomtatásipari elvek világosan megmutatták az irányt. A modernebb életformák hatása alatt kettéhasadt középkori mesterember-művészt, illetve művész-mesterembert újból életre kelteni és most már két személyben egyesíteni őket : a művésznek és a képzett, vérbeli nyomdász-mesterembernek a személyében.

Kétségtelen, hogy a nyomdászat mint műipar nem vonhatja ki magát az uralkodó művészeti irányok alól. Amihez a képzett nyomdász avatott kézzel hozzányúl, az művészi értékű *lehet*, mint ahogy minden alkotás azzá lehet, amelyben az ember szelleme, alkotó *tehetsége* — a *szép* és *jó* céljának elérésében maradéktalanul megvalósulhat.

A szép és jó, valamint a művészet elvont fogalmával egyébként csínján kell bánni, mert «sokszázados viták nem tudták pontosan megállapítani, mit is tekintsünk művészetnek, annál kevésbbé lehet pontosan megszabni, hol kezdődik az iparművészet, s hol válik el tőle a nagy, az igazi művészet. Nagyon nehéz szavakkal operálni ott, ahol a fogalmak maguk is homályban lappanganak még».[6]

Mint ahogy a régi stílusok : a gótika, a reneszánsz, a klaszszikus antik stílus, a barokk, a rokokó, empire, biedermeier, a szecesszió hatása rendre kimutatható történeti emlékű nyomtatványainkon,[7] ugyanúgy hatása alatt van a nyomdaipar a legújabb művészi, vagy csak némelykor művészinek nevezett irányoknak is. Az absztrakt festészet és az új tipográfiai irány — sokszor túlzottan — azonos célok felé törekszenek művészi területeiken. A térnek ritmikus felosztásával, «*elemi*» konstrukcióval, színnel akarnak művészi hatást elérni. Éppen a munkaterület és a célok hasonlóságai miatt több művész csapott át

újabban a tipográfia terrénumára, s «alkotott» sok értelmetlen, zagyva szüleményt.

A nyomdász instrumentuma kezdettől fogva elsősorban a betű, azután az ólombaöntött dísz, a vonal, a papír síkja és a színek világa. A nyomdász ezekkel az elemekkel operálhatott munkaterületén, felhasználva a térnek és formának változatosságát. A betű és dísz előbb saját tervezésében, később pedig a betűművészek és grafikusok invenciója révén állott intelligenciájának, ötletességének szabad rendelkezésére. Sok harc előzte meg ezt a kollaborációt művész és nyomdász között az ipari hegemóniáért, míg végül mindkét fél tanult egymástól: azt, amire kölcsönösen szükségük volt egymásnak.

A nyomdásznak művészi ízlése, stílusismerete csiszolódott, amellyel a tervező-művész elgondolásait iparilag adaptálni tudta, a grafikusművész pedig a nyomdász révén beletanult a nyomdatechnikák ezerféle ördöngősségének lényegébe, megtanulta a nélkülözhetetlent: a nyomdaipar anyagszerűségének, technikai lehetőségeinek helyes felismerését.

Ha már most a szellemi és gazdasági élet bármely területét nézzük: ott találjuk a nyomdaipar valamely termékét. Valóban, a nyomtatvány, a könyv, a prospektus, az üzleti reklám számtalan fajtája, mely vasúton, hajón, repülőgépen végigkísér bennünket, mind-mind gyermekei Gutenberg nagyszerű művészetének. A nyomtatott betű magának az ezerrétű életnek a megnyilvánulása, szívdobogása, mely annál lüktetőbb, egészségesebb, minél jobban lüktet maga a szellemi és gazdasági, ipari, kereskedelmi és technikai élet.

Pillantsuk át kissé a modern nyomtatvány szerepét és célját ipari és kereskedelmi életünkben.

A XIX. század elején felszabadul az ipar megkötöttségéből, a termelő, a gyáros nemcsak megrendelésre, hanem raktárra is termel. Tömegtermelés és elszórt egyéni szükséglet áll egymással szemben. A kapcsolatot termelő és fogyasztó között a kereskedelem igyekszik létrehozni. Ha ez nem elég, a *reklámhoz* fordul. A kereskedő csak így tud az egyre fokozódó termeléssel és *konkurrenciával* lépést tartani. A szociális, emberbaráti, vallási, tudományos, művészeti, testnevelési és egészségügyi propaganda, a politikai agitáció az egyéni reklám főbb problémái, a gazdasági toborzás elhatárolt területe: a *reklám*.[8]

A kereskedelmi reklám *új* szükségletek felébresztésével, valamint már meglevő szükségletek fokozásával és irányításával való tervszerű vevőszerzés és vevőtartás.

Az új gazdasági terrénumon, melyet új vándormozgalomnak, *idegenforgalomnak* neveznek, mily nagyszerű, teljesen nélkülözhetetlen szerep jutott a plakátok, prospektusok révén a nyomdaiparnak!

Ma már ismert alakja mind Budapestnek, mind pedig

a világ bármely idegenforgalmi jelentőséggel bíró pontjának a kezében prospektust lobogtató idegen, akiben életre kelt egy kissé a vándorkedv, a «csavargás» láza, hogy megtekintse a prospektus által művészien bemutatott szépségeket és érdekességeket, melyek a művészi grafika és nyomdatechnika révén őt elindulásra bírták ... Ebben a nagy utazási lázban, korunknak ebben a gazdaságilag üdvös epidémiájában nyomdaiparunk a fő-fő bacillusterjesztő, csábos plakátjaival, soknyelvű remek prospektusaival, számolócéduláival. Budapest például évente egymaga körülbelül 200 métermázsa ilyen anyagot küld széjjel a világ minden tája felé ... S ez nem hiábavaló munka!

Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatalának 1936. évi jelentésében olvashatjuk, hogy mintegy 35 millióra tehető az az összeg, melyet a külföldiek Budapesten hagytak, az egész országnak pedig közel 40 milliót jövedelmezett az ezévi idegenforgalom ...

A vendéglátó iparosok és a nyomdaipar egymásrautaltságát, szoros együttműködését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy éppen a legfejlettebb idegenforgalmi országokban, mint például Svájcban és Olaszországban tartották szükségesnek olyan nyomdaüzemek speciális berendezését, amelyben semmiféle más munkát nem vállalnak, mint idegenforgalmi jellegű nyomtatványokat: turisztikai, fürdő-, utazási stb. *prospektust*, plakátot.

A prospektus a reklámnyomtatványok guerilla-harcosa. Nincsen meghatározott formája sem terjedelemben, sem illusztrációban, sem szövegben, sem pedig nyomdai kivitelben. Egyike a legmodernebb reklámnyomtatványoknak. Egyetlen szabálya, hogy jónak kell lennie, hogy hivatását elvégezni tudja. Különben az érte járó nyomdaköltség: ablakon kidobott pénzt jelent. Éppen ebben a kötetlenségében, témaszabadságában van az a súlyos probléma, amelyet csak a legkiválóbb nyomdásznak és művésznek együttes munkája tud sikerrel megoldani. Itt kell a jó nyomdásznak megmutatnia, hogy nemcsak mesterembere, technikusa iparának, aki megrendelőjét annak kívánsága szerint egyszerűen kiszolgálja, hanem sokkal több ennél: segítőtársa megrendelőjének, aki reklámszakemberi tudással vezeti őt ötletesnél ötletesebb megoldásokra, olyanokra, amelyek talán kevésbé költségesek, mint ahogy azt a megrendelő gondolta ... *Ebben* az esetben áll azután az amerikai reklámszakember mondása: «a reklámköltségeket nem viseli sem az eladó, sem a vevő, hanem a *versenytárs*, aki nem hirdet»[9] vagy — hozzátehetjük — aki rosszul hirdet.

Az ujsághirdetés fontos szerepéről, annak pszichológiai hatásáról másutt beszélek, most nézzük azt a nyomdai reklámeszközt, melynek a rohanó, modern élet üteme adja meg nagy gazdasági jelentőségét, a *plakátot*.

A mai plakátnak primitív őseit már az antik világ ismerte, többnyire kőbe vésett formában, közigazgatási publikációkra használták. A középkori, már inkább egyházi, mint közigazgatási jellegű plakátnak több emléke maradt reánk. Az első francia plakátot, amelyet a reimsi kápolna kapujára függesztettek ki, Jean du Pré nyomtatta 1485-ben Párisban. A plakáton Mária trónon ülve, térdén a gyermek Jézussal és a pápai tiara Szent Péter kulcsaival látható. Az aube-i levéltárban egy gót betűvel 1488-ban nyomtatott plakátot őriznek, amelyen VIII. Ince pápának egyik bullája olvasható. A haarlemi Enschedé ház birtokában a XVI. században mozgatható betűkkel nyomtatott plakátok vannak. A londoni levéltárban egy 1585-ben nyomtatott színlapot őriznek. Bernard Palissy 1575-ben olyan plakátokat ragasztott ki, amelyen az orvosi kart jelenléti díjazással járó konferenciára hívja meg.

A mai értelemben vett illusztrált plakát 1865-ben indult világhódító útjára, amikor egy fiatal, ismeretlen művésznek, Jules *Chéret*-nek eszébe jutott, hogy a tömeg figyelmét illusztrált, színes plakátokkal hívja fel egy színielőadásra, melyben Sarah Bernhard játszotta a főszerepet. Ez a plakát hallatlan sikerrel debütált és megteremtője lett a mai modern plakátművészetnek.

A modern esztétika mind nagyobb jelentőséget tulajdonít a plakátnak. Mint ahogy nem közömbös előttünk, hogy lakásunk falait milyen képek díszítik, nem lehet közömbös az sem, hogy az utcán, ahol fél életünket leéljük, milyen ábrák, milyen színfoltok vesznek körül minket. Corbusier, a nagy francia építőművész, aki egy külön könyvet írt a jövő városának esztétikájáról, külön foglalkozik ezzel a kérdéssel. Sajnos, már természeténél fogva a plakát normális fejlődése folytonos akadályokba ütközik. A megrendelőknek nem a plakát ízlésessége a lényeges, hanem az, hogy árucikkeiket minél szélesebben, minél bőbeszédűbben népszerűsítse. Nem értik még meg, hogy a sok fától nem látni meg az erdőt, vagyis a sok cifraságban és aprólékos részletezésben elvész a lényeg. *A modern plakát nagy ereje éppen az egyszerűségében rejlik, kompozíciójával, dekoratív erejével magára kényszeríti az emberek figyelmét.*[10]

Amint látjuk, a nyomdaipar régi ágai mellett a sokszorosítóipar újabb ágai, a reklámmal együtt a mai kereskedelmi élet differenciálódott nyomtatványszükségletével, az ú. n. üzleti grafikával, rendkívül széles munkaterületet nyitott meg a nyomdászatnak. Láttuk, hogy ezen a munkaterületen még a legcsekélyebb jelentőséggel bíró munkának az elvégzése is megköveteli a nyomdaiparos pallérozott ízlését, sokszor művészi feladatokat is megoldani tudó grafikus képzettségét, hogy gazdasági életünknek ebben a fontos ágában helytállhasson.

A nyomdaipar munkaterülete szinte határtalan, a nyomdaipar *mindenki* részére dolgozik! Azt mindenkinek igénybe *kell* venni!

Eszembe jut itten a világhírű Larousse könyvkiadócég könyvemblémájának találó felirata: «*Je sème à tout vent*». Valóban, a nyomdaiparnak is ez a szerepe: vetni, ezerfelé, minden szeleknek szórni a sokszorosított gondolatot, a reprodukált művészetet, hogy az mindenkinek javára szolgálhasson, abból mindenki arathasson.

Dacára a nyomdaipar e nélkülözhetetlen fontosságának, a *mi* gazdasági életünkben a nyomdaipar — a papirosipar mellett — még mindig *a legszerényebb iparágak egyike.*

A gyáripari jellegű nyomdaipart számbavevő gyáripari statisztika 1936. évi adatai szerint az e statisztika keretébe tartozó 114 nyomdaüzem 7000 átlagos összmunkáslétszámmal és 6149 alkalmazott összes lóerőszámmal összesen 46 millió pengőt alig meghaladó értékű nyomdaterméket állított elő, a 2,582.485.000 pengőt kitevő gyáripari összes termelésünk csak mintegy 1·78%-át.

Amikor ennek az aránymutató számnak szembeötlően parányi volta felett elgondolkozom, önként feltolul a kérdés: honnan veszi ez az iparág — a nemzeti termelés értékében, összegszerűségében fennálló minden viszonylagos súlytalansága mellett is — nemzetgazdasági életünkben mégis olyan fontos szerepét?

Nem lehet kétséges, hogy a nyomdaipar *nemzetpolitikai* jelentőségénél fogva, különösen a *sajtó* hatalma révén bír azzal a fontossággal, amellyel magának súlyt és tekintélyt szerez.

A sajtó fegyverneme: az ólombetű, az ólomkatona és ezeket az ólomkatonákat szellemi hadvezéreik irányítása mellett a nyomdászok szedik, hol támadó, hol védekező *harci* sorokba...

A *békés* ólomkatonák pedig biztos őrei nemzeti örökségünk minden kincsének: szellemi, erkölcsi, gazdasági, technikai értékeink megőrzői és gyarapítói...

Azután pedig kulturális és nemzetpolitikai jelentőségén túl a nyomdaipar még egy fontos téren tartja nyitva érdeklődésünket: ez pedig a nyomdászok *szociálpolitikai* vonatkozásokban kivívott nagy jelentősége és vezető szerepe az ország ipari munkásságának életében.

Erről bővebben értekezésemnek a VIII. és IX. fejezetében szólok.

A TECHNIKA SZEREPE ÉS KÖZGAZDASÁGI JELENTŐSÉGE A NYOMDAIPARBAN, TEKINTETTEL AZ UJSÁGKIADÁS FEJLŐDÉSÉRE.

Gutenberg, mint az első tömegprodukció megteremtője. — Gutenberg fasajtója. — Stanhope lord vasból készült nyomósajtójától a rotációs-mammutig. — A gép diktálja a versenyt. — Nyomtató automaták. — Nyomdagépgyártásunk. — Az újságkiadás történetének rövid áttekintése a nyomdai technika fejlődése szempontjából. — Az ujságkiadás fejlesztette ki a nyomdaiparban a tőkekoncentrációt. — A mindennapi sajtó és a közvélemény. — A sajtó visszatükrözi olvasóközönségének lelkialkatát. — Az irott újságtól a nyomtatott újságig. — Acta diurna publica . . ., almanachok, chronológok, mercurok. — Gazetta, Zeitungsbriefen, az első hirlap. — A magyar hirlapok ősei. — A magyar hirlapirodalom fejlődése. — Budapest szerepe az ország sajtójában. — Az újságkiadás és technika kölcsönhatása a modern ujságkiadás útján. — König Frigyes gyorssajtója. — A «Times» gépeinek meglepetése. — Rotációs és szedőgép. — Ma még mindig a gyorsaság fokozása a cél. — A vállalatvezető közgazdaságilag fontos szerepe a nyomdaiparban.

Gutenbergnek nemcsak az a halhatatlan érdeme, hogy munkatársaival együtt egy olyan technikát juttatott tökélyre, amely az ízléses nyomás követelményeinek mindenben eleget tudott tenni, hanem az is, hogy a különböző nagyságú és karakterű betűket az ólombaöntés útján gazdaságosan, nagy mennyiségben tudta előállítani.

Alapjában véve Gutenberg a betűöntés technikájának feltalálásával *az első tömegprodukció* megteremtőjének is tekinthető. Sőt találmányával egy, napjainkban nagyszerű tökéletességre jutott modern iparágnak, a finommívű géptechnikának is első ösztönzője lett.

Gutenberg az ő kézi nyomtatósajtójának elvét a szőlőprés nyomán tervezte meg s azt Saspach Konrád strassburgi ácsmesterrel készíttette el 1437-ben.[11] Ez az első, primitív nyomdai sajtó egészítette ki voltaképpen találmányát, az összerakható és szétszedhető betűkből álló szedést. Ezzel nyitotta meg a lehetőségét a gondolatnak sokszorosítás útján való szárnyalása előtt.

Ez a faprés alig-alig változtatva-tökéletesítve egészen a XVIII. század végéig egyedüli volt a használatban. 1800-ban jelentős fejlődést hozott a *Stanhope* lord és Walker mechanikus által megszerkesztett *vasból* készült kézisajtó, amely a nyomtatási munkateljesítményt már lényegesen fokozta, hogy ez a kézisajtó azután a hetvenes évek első primitív gyorssajtóival felvegye a versenyt. És bizony a nyomdai mechanizált munka

minőségben eleinte alul maradt ebben az elkeseredett küzdelemben a kézi, *minőségi* termeléssel szemben.

Akinek állandó és közvetlen kapcsolata van a nyomdaiparral, látnia kell, milyen változáson ment át a nyomdászat és a nyomdaipari gépek rendszere az utóbbi évtizedek alatt. Ha elgondoljuk pl., hogy a régi kéziprésen óránként 250 nyomás volt a legnagyobb teljesítmény és hogy legalább 12 db kéziprésnek kellett folyton működnie 6 óra hosszat, hogy 20.000 nyomást tudjon elérni, míg ma egy nagy körforgógép, pl. a «Góliát»-típus, 40.000 nyomást képes végezni, vagy egy Amerikában készült gép 50.000 hírlapot tud produkálni egy óra leforgása alatt, úgy alapos képet kapunk a nyomdaipari termelésben előállott változásról. És a példányszámban elért eddigi eredmények még nem véglegesek, beláthatatlan még mindig a jövő fejlődési lehetőségük. A nyomdagépek technikájában, akár más ipari gépeknél, a fejlődés szédületes iramú. A munkások számára nem jelent jót ez az erős verseny. Tökéletesebb gép : kevesebb munkáskéz. A szedőgépek térhódításánál látszik ez meg különösen.

A gép diktálja a versenyt.

Az ember büszke arra, hogy a természetet «uralni» képes. De milyen hamar elejti a gyeplőt, amikor arról van szó, hogy az általa világrahívott dolgok felett az uralmat meg is tartsa. Az ember megszerkesztette a gépet, amely most valósággal tirannizálja, méltatlan és alázatos engedelmességet követelve tőle . . . Az ember szinte lemondott már arról, hogy ő maga legyen minden dolgok mértéke. Sajátmagát formálja most a *gép törvényeihez.* A technikai kultúra a minden áron való termelést, a termelés folytonos fokozását szinte öncéllá tette.[12] A termelésnek ez a versenytempója pedig újabb és újabb nyomdai gépkonstrukciókat állít munkába, hogy a rentabilitást még hatályosabbá tegye.

Azok a nyomdák, melyek kedvező üzletmenetüknél fogva abban a kivételes helyzetben vannak, hogy régebbi gépeiket racionálisabb konstrukciójú gépekkel válthatják fel, vagy legalábbis részben felfrissíthetik, üzemüket most a különféle *nyomtatóautomatákkal* szereltetik fel. Ezek a nyomóautomaták a nyomást az ív berakásától annak kirakásáig teljesen mechanikusan, munkáskéz kikapcsolásával végzik. Természetesen ez a fajta gép az automatikus önberakókészülékkel komplikálva ügyesebb gépmestert is követel meg, mint a régebbi típusú gépek, mert könnyen megtörténhetik, hogy az automatikus működés gyorsasága adta előnyök a termelésnél kárba veszhetnek a lassú, hosszadalmas előkészület miatt.

Mint minden iparban, a nyomdászatban is, az önköltség két komponensből tevődik össze, az anyagköltségből és a munka-

bérből. A «lex minimi» elvének fokozottabb szemmeltartásával konstruált gyorsjáratú modern gyorssajtók a munkabérre eső részt csökkentik nagyobb teljesítményükkel. Úgy, hogy mindjobban kiéleződik a verseny a nyomdai gépek termelési differenciái miatt. Mert ha óránként 2500 nyomást teljesítő gép áll szemben az óránként, mondjuk 900 nyomást produkáló régi gyorssajtóval szemben, világos, hogy a kisebb kapacitású gép termelvénye a munkabért illetően majd háromszor annyiba kerül, mert az új gépek nyomást beigazító előmunkálatai is általában kisebbek, mint a régi gépekéi.

Külföldön nagyobb mértékben szerezhetik be ezeket a modernebb típusú gépeket, mint hazánkban, ahol anyagi megkötöttségünk folytán csak lassúbb tempóban tudjuk az újabb gépfajtákat meghonosítani és a termelés ma is jobbára még az utóbbi évtizedek géptípusain történik. Hatalmas összegekbe kerül egy-egy ilyen nyomdai gép megszerzése és a magyar nyomdaipar jelenleg nem tud ilyen nagy összegeket beruházásukra előteremteni. A jelenlegi, meglehetősen megcsappant nyomtatványszükségletet el tudjuk látni a meglevő gépekkel is, nem úgy, mint külföldön, ahol egyes államokban, pl. az USA-ban, többszázezres, sőt többmilliós példányokban jelennek meg egyes lapok, ahol tehát a nyomtatványszükséglet is sokkal nagyobb.

A rotációs (ujság-) nyomtatásnál a nagy fordulatszámmal bíró óriási gépek teljesítménye az olcsóbb, viszont a merkantilis természetű nyomtatványok készítésénél ma ez nem áll. Még nemrégiben ezeknek a nyomtatványoknak a készítésénél is a nagyobbméretű géptípusok beszerzésére törekedtek; az utóbbi időben azonban már inkább a fürge, gyorsjáratú kisebb géptípusokat szerzik be, mert ezek üzemköltsége lényegesen kisebb és így gazdaságosabb. A nagyformátumú gépeket ma nem lehet munkával ellátni!

Magyarországon eddig még csak nyomógépeket és néhány körforgógépet (Wörner-gyár), valamint könyvkötészeti gépeket gyártottak, szedőgépeket nem, ezeket kizárólag külföldről importálták. A javításokat azonban hazai gyáraink végzik.

Nyomdaipari gépekből behozatalunk 1935-ben az Egyesült Államokból és Németországból 1136 q-t tett ki 324.000 P értékben, kivitelünk ezzel szemben 6909 q volt 310.000 P értékben.[13] (Ebben az összegben betűszedőgépek nem szerepelnek.)

Az ujságkiadás történetének rövid áttekintése a nyomdai technika fejlődése szempontjából.

Nagyszerű találmányok és technikai felfedezések egész sora jött létre olyan követelmények támasztásából, amelyeket az ujságok munkaterületén állítottak fel, viszont a sajtó, mint a közvélemény hordozója, annak forrása, irányítója és vissz-

hangja, rendkívül fontos teret tölt be a jelenkor kulturális, nemzetpolitikai és közgazdasági életében.

A sokmillió példányban, szerte a világon megjelenő ujságok mindegyike egy-egy csekélyke részét képezi annak a grandiózus szellemi, anyagi, erő- és értékforgalomnak, amely naponta megújulva, dübörgő rotációsgépeken ontja elénk az ujságok végeláthatatlan tömegeit.

Gutenberg korában, és jóval később is, a könyvnyomtatás az exkluzív művészetek közé tartozott. A «fekete művészet» adeptusai a céheken és más hasonló korporációkon kívül állottak, s mint azt régi ábrázolatok mutatják, karddal oldalukon, művészruhában jártak.

A fejlődés útját vizsgálva azt látjuk, hogy tulajdonképpen csak az ujságok kiadása fejlesztette a nyomdászatot iparszerű üzemmé. A nagykapitalista vállalatok ismérveit, az üzemi és tőkekoncentrációt a nyomdaiparban a modern ujságüzemek kialakulása teremtette meg, mert a minél gyorsabb lapcsinálás érdekében önálló, hatalmas tőkét igénylő nyomdai berendezések váltak szükségessé.

Nyomdai gépi technika és ujságkiadás az idők folyamán egymásra kölcsönösen hatottak és hatnak ma is. Az ujságok, tömegszükségletté válva, példányszámuk a fejlett nyomtatástechnika nyomán folytonosan nő, hogy azután a sajtó, mint nagyhatalom, visszahasson a közvéleményre, vagy újból, a kettősség elvénél fogva, a közvélemény hatása alatt módosuljon, fejlődjék tovább az ujság is.

Az ujság szuggesztív ereje, hatalma az emberekre, a tömegekre nézve kimondhatatlanul nagy. A modern ember a reggeli kávéja mellett olvasott ujságjából akarva-nemakarva is szuggesztív befolyás alá kerül az illető ujság szellemének, amely idővel esetleg egész mentalitásán uralkodni fog. Mint ahogy igaz az, hogy a lassan-lassan egy helyre lehulló kis vízcsepp idővel romboló vagy épitő változásokat hozhat létre a természetben, ugyanúgy igaz az is, hogy egy és ugyanannak az ujságnak olvasásával magunkba szívott szellem fölemelhet, vagy le is ránthat bennünket.

Bethleem a sajtóról irott kitűnő könyvében[14] helyesen állapítja meg, hogy az emberek kilenctizede minden szellemi táplálékát egyedül a mindennapi ujságjából meríti, ez jelenti részére a teljes művelődést. «On ne croit plus l'Évangile, on croit son journal.» Az emberek általában a már kész véleményeket szeretik átvenni ujságjukból. Mert közvéleménycsináló szerepéből folyóan az ujságból kiderül, «hogy mikép *kell* felfogni a dolgokat, hogy mikép kell állást foglalni, — azaz előkészülni a cselekményekre».[15] Innen van a sajtó rendkívüli hatalma, a «hatodik nagyhatalom».

Ezen a ponton valóban létezik tehát a «konstruktív» vagy

«destruktív» sajtó fogalma. E fogalom létezése pedig éppen abban van, hogy az ember, az aristotelesi «zoon politicon» általában világnézeti alapon szeret gondolkozni és elvárja a mindennapi ujságjától, hogy az olyanmód beszéljen, amint az világnézeti elveinek megfelel.

A sajtónak ez a jó és rossz körüli dualisztikus fogalma, általában politizáló vonása éppen az, ami biztosítékát nyujtja annak, hogy az ujság mindig fennmarad, míg csak ember lesz a földön, mert ebben a szerepében sem a rádió, sem a teleradiophon vagy ehhez hasonló modern hírszolgálati eszköz nem veheti fel vele a versenyt. Az ujságot akkor olvashatom, amikor arra időm van és a híreket, politikai és más eseményeket olyan interpretációban vehetem át, amint az kedvemre van.

Az ujság mai formájában még semmiesetre sem tekinthető fejlődésében lezártnak, a nyomdai technika előhaladásához képest a közlési mód szövegben, illusztrációban még sokban módosulhat, de amint azt már napjainkban is láthatjuk, veszedelmesnek tartott versenytársának, a rádiónak konkurrenciáját nem lesz nehéz elviselnie.

Az egyes nemzetek sajtója.

Az ujság nemcsak az eseményeket tükrözi vissza, hanem olvasóközönségének lelkialkatát is; igyekszik hozzáidomulni olvasóinak érdeklődéséhez. Ez így van nemcsak egy társadalmon, egy országon belül, hanem nemzetközi viszonylatban is. Ha előveszünk pl. egy magyar, egy osztrák, egy francia, egy olasz lapot és összehasonlítjuk azokat, már a külső megjelenésük is más-más típust mutat. Hogyha egyes gondolatkörök szerint hasonlítjuk össze a négy nemzet lapját, a következő (napiátlagos) megoszlást látjuk:[16]

	Magyar	Osztrák	Francia	Olasz
	s z á z a l é k b a n			
Belpolitika	28·3	8·7	17·6	2·2
Külpolitika	23·5	14·1	39·5	25·4
Gyarmatügy	—	—	0·9	11·5
Törvénykezés	3·0	9·9	0·6	—
Művelődés	3·8	2·7	2·7	8·2
Hírek	12·2	13·7	10·3	10·4
Közgazdaság	6·3	21·3	19·9	6·6
Színház, zene	5·6	14·0	1·8	10·4
Sport	6·3	5·0	2·0	10·4
Irodalmi jell. közl.	11·0	10·6	10·3	14·9

Mint látjuk, a magyar lapokat minden más nemzet lapjaival szemben a belpolitikával szemben való foglalkozás jellemzi,

minden más tárgykör rovására. Az osztrák lapot jóval kevésbbé izgatta a politika, még egynegyed részét sem áldozta erre terének. A külpolitika terén a francia lap vezet, ezt sorrendben az olasz, majd a magyar követi. A közgazdasági rovat (6·3) meglepően kicsiny nálunk az osztrák és francia lapokhoz mérten. A színház és zene tekintetében rendkívül nagyok az eltérések; a sport jelentősége pedig — jellemző — az olaszok szemében a legnagyobb.

Az írott ujságtól a nyomtatott ujságig.

A mai ujság ősét, helyesebben: a mai hírszolgálat nyomait a régi Rómában kereshetjük. Mintegy 2000 évvel ezelőtt, Kr. e. 60 körül Julius Caesar teremtette meg az első ujságot, amelyet «Acta diurna publica populi Romani» névvel ismerünk a történelemben. Ezeket az «ujságokat» kézzel sokszorosítva állították elő. Szerepük az volt, hogy a birodalom közigazgatási hírein kívül főleg a légiók hadi dicsőségét hirdessék a legtávolabbi provinciában is. Ez az «ujságkiadás» azonban ezen az úton nem fejlődött tovább, Julius Caesar halálával ez is eltűnt.

A középkor első évszázadaiban a hírszolgáltatás sem volt olyan rossz, mint ahogy a «sötét középkort» emlegetők tábora ebben a korszakban mindent hajlandó sötét színben látni. Kereskedők, diákok, de legfőképen a troubadourok vitték a híreket szerte az országban. Írott ujság kiadása ebben az időben nem látszott gazdaságosnak, mert a népesség legnagyobb része írni, olvasni nem tudott, jóllehet iskolák már szép számmal voltak. Úgylátszik, a troubadourok, a Sängerek hősi énekei, *élő* krónikái jobban kielégitették az akkori publikumot. Ezek az énekesek voltak a középkor «vándor ujságírói.»

A nagy kereskedelmi utak elágazásai mellett tartott búcsúk és vásárok kitűnő alkalmat nyujtottak a hírek diffuziójához. Csak később, amikor az olvasás tudománya már szélesebb körben elterjedt, gondolhattak az *írott ujság* kiadására. Erre impulzust ezen kívül az egyre fejlettebb gazdasági élet adott. Az augsburgi Fuggerek megszervezik maguknak a nemzetközi hírszolgálatot. Egyelőre ezek is irott ujságok voltak,[17] alkalomszerű megjelenéssel, majd ez az alkalomszerű megjelenés periodikussá vált, hogy azután megszülethessen később a nyomdai eljárással előállított, nyomtatott ujság.

A mai értelemben vett ujságot megelőzték az «almanachok», a «chronológok», a «mercurok», mint előfutárai az ujságkiadásnak.

1500 körül Velencében írott hírlap jelent meg, a «*Gazetta*», mely a törökök és velenceiek háborújáról adott tudósításokat. A XV. évszázad folyamán, amint a fejedelmek, a városok és az egyetemek rendszeres hírszolgálati kapcsolatot teremtettek,

megszületett az írásos tudósításoknak az a faja, melyet «*Zeitungsbriefen*» név alatt ismerünk a történelemben. Ebben az időben a főbb kereskedelmi centrumokban, mint pl. Nürnbergben, Frankfurt a. M.-ban Kölnben, Breslauban és Leipzigben már hivatásos «Nachrichtenschreiber»-ek voltak, akik híreiket megszabott díjért küldték megrendelőiknek. Természetesen ezek az írott tudósítások nem terjedhettek nagyon széles körben. Egy-egy ilyen hírvivő pl. Kölnből Antwerpenbe öt nap alatt juthatott el, míg pl. Nürnbergből Velencébe húsz nap is kellett neki. Csak a XVI. század elején, a Taxis-féle postajáratokkal állott be javulás a hírszolgálat terén. A *posta* megszületése tehát szinte egybeesett az ujság megszületésével.

Az első, mai értelemben vett hírlap Antwerpenben jelent meg 1605-ben. *A. Verhoeven* kiadásában, aki erre szabadalmat kapott. Ennek a hírlapnak a címe *Nieuwe Tijdingen* volt és úgylátszik, nagy népszerűségnek örvendett, mert Verhoeven szabadalmát 1620-ban megújították.[18] A *Nieuwe Tijdingen* 1610-től 1629-ig terjedő komplett évfolyamait Brüsszelben őrzik.

A magyar hírlapok őse: a *Mercurius Hungaricus*, vagy teljes nevén: *Mercurius Veridicus Ex Hungaria*. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt, a külföld tájékoztatására szerkesztette herceg Esterházy Antal generális 1705-től 1711-ig. Rendszertelenül, időről-időre, majd Kassán, majd Bártfán vagy Lőcsén jelent meg ez az első hírlapunk. A második hírlapunk a szintén latin nyelven, Bél Mátyás szerkesztette *Nova Posoniensis* volt. Ezeket követte a már német nyelven megjelent *Pressburger Zeitung* 1764-ben. Csak 1780 január 1-én jelent meg az első magyar nyelvű hírlapunk, a *Magyar Hírmondó*, Packó Ferenc pozsonyi nyomdász kiadásában és Ráth Mátyás szerkesztésében. Hetenként kétszer jelent meg, megindulásakor 328 előfizetője volt, de a cenzurával való állandó küzdelem kimerítette és pártolás hiányában 1788-ban megszűnt.

Magyar *napilapok* csak 1844-től kezdenek megjelenni, szinte közvetlenül a szabadságharc előtt. Kossuth Lajos teremtette meg a modern magyar hírlapirodalmat az 1841-ben megindult *Pesti Hirlap*-jával. Ennek a példájára formálták át az akkori hírlapok mind alakjukat, mind pedig száraz, egyhangú tudósításaikat színesebbé, élénkebbé.

A szabadságharc elnyomása után szinte elnémult a magyar sajtó, csak a *Magyar Hirlap* jelenhetett meg a magyar lapok közül. Mint hivatalos lap, az osztrák kormány rendeleteit és a cenzúra által jóváhagyott híreket közölhette. Előzetes cenzúra nélkül újból 1850-ben jelenhettek meg lapok, mint pl. a ma is létező *Pesti Napló*.

1866-ban az 1848. évben hozott, a sajtószabadságról szóló VIII. t.-c. újból feléledt és a magyar hírlapirodalom ettől kezdve indult rohamos fejlődésnek.

Megjelent *Magyarországon* az

1873.	évben	.....	201	napilap	és	*időszaki lap**
1879.	«	.....	324	«	«	«
1882.	«	.....	571	«	«	«
1886.	«	.....	516	«	«	«
1894.	«	.....	868	«	«	«
1910.	«	.....	1823[19]	«	«	«

Budapest szerepe az ország időszaki sajtójában már a békeévekben is nagyjelentőségű volt, de még inkább azzá lett megcsonkíttatásunk után, ahol Trianon óta olvasóközönsége jelentős részétől megfosztottan, túlméretezve teljesíti feladatát a magyar kultúráért vívott küzdelmében.

Az 1914 március 1-én az anyaországban, Fiuméval együtt, megjelent 1808 időszaki sajtótermékből 852 jelent meg Budapesten, 404 a szűkebb határok közti vidéken, tehát 1256 az ország mai területén. Eszerint Budapest részesedése a régi területen 47·1%, a mai területen 67·8%.[20]

Ez adatok helyességét újabb statisztikai felvételek meglepő pontossággal igazolják.

A Központi Statisztikai Hivatal az időszaki sajtótermékekről négyévenként gyüjt adatokat. Az első 1926. évi hivatalos felvétel 934, az 1930. évi 1230, az 1934. évi pedig 1477 időszaki sajtóterméket mutatott ki.

Az 1934. évi összeírás Budapesten 1003 időszaki sajtóterméket talált, a vidék részesedése tehát csak egyharmadrész (32·1%). A vezető vidéki városok: Debrecen 30, Szeged 26, Miskolc 19, Győr 18, Újpest 17 sajtótermékkel.

Egy időszaki sajtótermékre országos átlagban 5985, Budapesten 1024 lélek jut. Az időszaki sajtótermékek kétharmadrésze (66·4%) országos érdekű. A termékek közül 890 olyan volt, amely 1921 óta indult meg. A nem magyar nyelvű termékek aránya 2·8%. A hirdetést közlő időszaki sajtótermékek aránya 73·7%. Lapjaink 39%-a a külföldön is talál olvasót.[21]

A statisztikai hivatali adatgyüjtések mellett a M. kir. Posta is feldolgozza a *postai szállításra kerülő* időszaki sajtótermékek adatait. 1921-ben a posta 639 időszaki sajtóterméket szállított, amely szám állandó növekedéssel 1936-ig 1334-re ment fel.

A szállított példányszám már kevéssé emelkedett. 1921-ben a posta 76·2 millió lappéldány szállítását regisztrálta, 1936-ban már 104·6 millióét. Az 1929. és 1930. évek példányai a legmagasabbak, 110 millió.[22]

Az 1934. évben hivatalosan kimutatott ujságok a megjelenési hely és tartalom szerint a következő képet mutatják:

* *Az ujság fogalma* alatt ma általában a hírlapokat és a folyóiratokat szokták érteni, *az időszaki sajtó* gyüjtőelnevezés mellett. A magyar sajtótörvény időszaki lapnak a legalább havonta egyszer megjelenő sajtóterméket tekinti, míg a *hivatalos statisztika* az egy hónapnál tágabb időközökben megjelenő lapokat is az időszaki sajtó elnevezése alá sorozza.

Megnevezés	Az országban megjelenő ujságok száma		Ebből Budapesten		A Budapesten megjelenő ujságok az összes ujságok %-ában
	absz.	%	absz.	%	
Bölcselet	2	0·1	2	0·2	100·0
Vallási: római katolikus	66	4·5	32	3·2	48·5
evangélikus-reform.	41	2·8	18	1·8	43·9
ágostai evangélikus	16	1·1	4	0·4	25·0
izraelita	13	0·9	11	1·1	84·6
egyéb	17	1·2	14	1·4	82·4
Társadalom általában	227	15·3	185	18·4	81·5
Statisztika	7	0·5	7	0·7	100·0
Politika	281	19·0	72	7·1	25·6
Jog	25	1·7	23	2·3	92·0
Közigazgatás, rendészet, hadügy	58	3·9	31	3·1	53·4
Jótékonyság, szegényügy	10	0·7	8	0·8	80·0
Tanítás, nevelés	73	4·9	46	4·6	63·0
Ifjúsági, gyermeklap	43	2·9	30	3·0	69·8
Közgazdaság általában	71	4·8	67	6·7	94·4
Bányászat, kohászat	2	0·1	2	0·2	100·0
Mezőgazdaság, erdészet stb.	36	2·4	16	1·6	44·4
Állattenyésztés, vadászat, halászat	26	1·8	19	1·9	73·1
Ipar	84	5·7	79	7·8	94·0
Kereskedelem, közlekedés, utazás	60	4·1	59	5·9	98·3
Pénzügy, biztosítás stb.	24	1·6	23	2·3	95·8
Üzlet, hirdetés	18	1·2	17	1·7	94·4
Természettudomány	29	2·0	26	2·6	89·7
Egészségügy, gyógyászat	44	3·0	43	4·3	97·7
Művészet általában	12	0·8	10	1·0	83·3
Építő- és szobrászművészet	3	0·2	3	0·3	100·0
Színház, mozi	17	1·2	11	1·1	64·7
Zene	13	0·9	11	1·1	84·6
Sport	49	3·3	40	4·0	81·6
Divat	6	0·4	6	0·6	100·0
Irodalom általában, nyelvészet	36	2·4	32	3·2	88·9
Szépirodalom	24	1·6	20	2·0	83·3
Szórakozás	11	0·7	10	1·0	90·9
Élc	3	0·2	3	0·3	100·0
Történelem, régészet	7	0·5	5	0·5	71·4
Földrajz	6	0·4	5	0·5	83·3
Egyéb	17	1·2	13	1·3	76·5
Összesen	1.477	100·0	1.003	100·0	67·9

A fővárosi sajtótermékek közül tartalmi tekintetben legjelentősebb a társadalmi kérdésekkel foglalkozó lapok részesedése, mivel az 1003 budapesti ujság közül 185 ily szakcsoportba osztható. A politikai lapok számát még a vallási tartalmi csoporthoz tartozó ujságok és az ipari szaklapok száma is meghaladja, melyek után a közgazdaság és a kereskedelemközle-

kedés érdekkörébe vágó sajtótermékek jelentősége emelhető ki.[23]

Amint szemlélhetjük, a számadatok Budapest túlsúlyát dokumentálják az ország szellemi, technikai és gazdasági területén. Jóllehet nem Budapesten jelent meg az első magyar ujság, a fővárossá fejlődött Pest-Buda az ország természetes és szellemi központja — Kossuth és Széchenyi kezdeményezésével — fejlesztette a magyar hírlapírást mai színvonalára.*

A modern ujságkiadás útja.

Az ujságkiadás fejlődése a továbbiakban is szorosan együtthaladt a technika fejlődésével. Láttuk, hogy a mai ujságírás középkori őse, a XVI. század kézzel másolt levelei, *közgazdasági* szerepet töltöttek be a kereskedelmi centrumokban. *Kereslet* volt tehát a piacon, a technikának kellett segítségül jönni, hogy a modern hírszolgálatot megszervezve, a szükségletet kielégíthesse az ujságkiadás mechanizálásával. Áll a közgazdaságtan klasszikus elve : a piacon a kereslet mint mennyiség jelentkezik. Azt a kvantitást jelenti, amelyet a piac adott helyzetben felvenni képes. Ezt a mennyiséget előállítani a technika kérdése volt, erre kellett törekedni, annál is inkább, mert az előállított tömeg és annak nyomdai költsége fordított viszonyban állanak egymással. Mennél többet vesz fel egy ujságból a piac, annál olcsóbban lehet azt eladni. Viszont a technika elébesietett a keresletnek is : sokat termelt, hogy a lehető legalacsonyabb határár mellett a keresletre ösztönzőleg hasson. Természetesen ez nem *csak* a technika fejlődésével mozdítható elő, hanem a modern lapszerkesztés szellemi részének sokrétűsége, ötletessége is nagyban hozzájárul a hírlap piacának kiterjesztéséhez. A *Marshall* megfogalmazta keresleti és kínálati ár itt tehát a *csak egy bizonyos ár* melletti keresletet, illetőleg kínálatot jelenti, a valóságos *ár*, jelen esetben a hírlap ára, viszont igen sok komponensből tevődik össze.

A könyvnyomtatás és ezzel kapcsolatban a hírlapelőállítás terén évszázados stagnálás után csak a XIX. század elején váltotta fel a kézierővel hajtott, illetőleg nyomott «tégelysajtót» a *König Frigyes* által feltalált és gőzerővel hajtott gyorssajtó.

Friedrich König 1774 április 17-én született Eisleben-ben, földművesszülőktől. Gimnáziumi tanulmányait félbeszakítva,

* V. ö. : *Balla Antal:* Budapest szerepe Magyarország történetében. Statisztikai Közlemények. 1935. 2. szám. 84. old.

«A magyar hírlapirodalom jó későn, a XIX. század második negyedében Budapesten támadt életre az irodalommal, a közélettel, a tudománnyal együtt. A magyar hírlapírás kezdetleges formáit Pozsonyban találjuk meg, az országgyűlés színhelyén, de Budapesten folytatódott a reformkorban s itt fejlődött ki naggyá, majdnem európai színvonalúvá a harmincas esztendőktől 1848-ig.»

nyomdásztanuló lett. Már ebben az időben (1794) törte a fejét azon, hogy milyen módon kellene a kézisajtót mechanikus géppel felcserélni, úgy, miként annakidején a szövő-fonógépeket is mechanizálták. Alapos előtanulmányok után 1803-ban tervének kiviteléhez látott hozzá Suhl városkában.[24] Itt alkotta meg első nyomtatógépét, az ú. n. Suhl-sajtót. Ez fából és kovácsoltvasból volt szerkesztve (Németországban akkor még nem volt öntöttvas-eljárás). Ez a gép még teljesen a kézisajtó-elven konstruáltatott, fogaskerékátvitellel gépiesítve. A következő funkciókat végezte már a gép : a festékezést, be- és kihajtást, nyomást és a nyomott ívek kirakását. Sem Bajorországban, sem pedig később a bécsi államnyomdában, majd pedig Szentpéterváron sem sikerült további kísérletezéseihez anyagi támogatást szereznie, Londonba ment tehát, hogy az iparibb és kapitalisztikusabb fejlettségű Anglia segítse őt terve megvalósításában. 1810-ben a 3321. számú angol patenttal szabadalmazott új gépét már F. A. Bauerrel állította üzembe. Ez még mindig a «Suhl»-gép elvén épült meg, de már nem fából, hanem teljesen vasból állott. Óránkénti teljesítménye már 400 nyomás és első munkájaként az «*Annual Register 1810*» 3000 példányban nyomott íve volt. A siker még nem volt megfelelő, mert a kézisajtónak óránkénti 250 nyomásával szemben a nyomdai gép óránkénti 400 nyomása még nem tudta ellensúlyozni a gép magas előállítási költségeit. König tehát új utakon indult el és a számára Surrey-ben berendezett műhelyben alkotta meg 1811-ben a 3496-os szabadalmi számmal azt a modellt, melynek alapján 1812 decemberében megépült az első «*cilinderes*» *gyorssajtó*, minden idők gyorssajtójának őstípusa. Óránkénti nyomásszáma ennek a gépnek 800. Ez után a gép után már *Walter*, a *Times* kiadója is érdeklődni kezdett, sőt két gyorssajtóra Könignek megrendelést adott. Két évig tartott ezeknek a «Times-gépeknek» az elkészítése, melyen 22 ember dolgozott állandóan, alaposan igénybe véve a Bensley, König, Taylor és Woodfallból álló társaság tőkeerejét.

1814 november 28-ról 29-re virradó éjjelen a titokban felállított két gyorssajtó gőzerőhajtással, König, Bauer és Walter jelenlétében a *Times* teljes kiadását óránkénti 1100-as nyomásszámmal abszolválta. Míg a gépek titokban működtek, a *Times* nyomói kézisajtóik mellett várakozva azt hitték, hogy a nyomóformák valamely fontos hír miatt késnek . . .

A *Times* vezércikke jelentette be, hogy Gutenberg óta ez volt a legnagyobb nyomtatástechnikai haladás, mely következményeiben egy szinte beláthatatlan új korszakot nyitott az ujságkiadás történetében.

A nyomtatástechnika újabb, nagyjelentőségű fejlődése már nemcsak a világhírre szert tett német nyomdagépgyártáshoz fűződik. A rotációs nyomdagépet az amerikai *Bullock* William találta fel és alkalmazta először üzemében. Ennek a

nyomdagépnek lényege az, hogy ezeknél a szedésforma nem lapos, hanem egy vagy több, a nyomócilinderrel szemközt levő úgynevezett formahengerre van ráerősítve. A mozgási irány itt nem változik, az állandóan egyirányú körforgás a gyorsaság hallatlan fokozását jelentette, annyira, amennyire azt a «végnélküli papiros» szakadási ellenállása csak megengedi. A lapos szedésformának a nyomóhengerre való átöntését a sztereotípiai eljárás végzi, amely eljárás már a rotációs gép előtt is ismert volt ugyan, de valódi jelentőségéhez csak a rotációs nyomtatásnál jutott. Lényege, hogy a pozitív betűtestről papiranyagba nyomott negatív betűképet nyerünk és ezt a «matricát» olyan félcilinderalakú formába hajlítjuk meg, amely forma a rotációsgép nyomóhengerének felel meg. Két ilyen félhenger ólomból kiöntve adja meg a teljes nyomófelületet, melyet a rotációsgépre felerősítenek és erről nyomnak.

A napilap mechanizálódásában fontos szerep jutott a soröntő szedőgépnek is, amely nélkül már elképzelhetetlennek tetszik a modern ujságkiadás. Természetes, hogy lapnál alkalmazták először a soröntő szedőgépet, a német *Mergenthaler* Ottmár szerkesztette «*Linotype*»-ot. 1884-ben alkotta meg első mintagépét; a *New York Tribune* című napilapnál alkalmazták először. Ma már 60.000 darabnál több Linotype működik a világ minden táján.

A nyomdászat feltalálását követő időkben és jóval azután is Európa, de főleg Németország állott vezetőhelyen a nyomdászat terén. Ma már nem könnyű feladat annak eldöntése, hogy melyik kontinensé és melyik országé ezen a téren az elsőség. Amerika nagy lépésekkel haladt előre az utóbbi időben mind a nyomdai termékek, mind pedig a technikai megoldások, de főképen a nyomdagépek tökéletesítése terén. Persze ott könnyebb is a fejlődés, mert a szükséglet állandóan növekszik, a nyersanyagellátás pedig szinte zökkenésmentes fejlődést biztosít. Ma még mindig a gyorsaság fokozása a cél, jóllehet az egyes amerikai nyomdákban levő rotációsgépek teljesítménye már eddig is jóval felülmúlja az európai országok körforgógépeinek teljesítményét. Ennek a fejlődésnek két tényezője van: az egyik a szükséglet növekedése a kereslet oldalán; a másik: a kínálati oldal kísérleti intézeteinek tudományos kutatásai, hogy helyet, időt és a kiadásokat, az előállítási költségeket csökkenthessék, viszont a minőséget, az előállítás színvonalát emelhessék. Az elért eredmény akkor lesz bámulatos, ha összehasonlítást teszünk az újabban bevezetett munkaeljárások és a régiek között.

A kísérleti laboratóriumok működése előtt egy bizonyos idő alatt 30 darab öntőlemezt produkáltak az egyik nyomdában, ma ott 120 darabot állítanak elő ugyanannyi idő alatt. A körforgó nyomdagépek átlagos teljesítménye 24.000 nyomás

volt óránként és gépenként, ma az egyik géptípussal 50.000-nél is több nyomást lehet elérni, melyet a közeljövőben 70.000-re szándékoznak felfokozni. A körforgó-papírtekercs elfogyásakor mindig el kellett állítani a gépet, hogy behelyezhessék az új papírtekercset; ma ezt a műveletet a gép működése közben végzik el, viszonylagosan sok időt takarítva meg ezáltal. A festékező-szerkezetek tökéletesítése, a vágó-, hajtogató- stb. apparátusok módosítása mind hozzájárulnak a termelés fokozásához.

A vállalatvezető közgazdaságilag fontos szerepe a nyomdaiparban.

Bármily fejlett legyen azonban a technika, *a jövedelmezőség* szempontjából kiindulva mindig szembe kell találkoznunk a legfontosabb követelménnyel, az «organikus tőkével», magával a technikát, az üzemet irányító emberrel, *a vezetővel.*

A munkafolyamatot a feladatok tervszerűen előkészített és jól átgondolt megszervezésével kell kialakítani, hogy a zavartalan összeműködés révén a legjobb eredmény elérhető legyen. Tehát: mindenkit a maga helyére! A termelésben a fölé- és alárendeltségi viszony helyes kialakítása igen nagyjelentőségű. A maga hatáskörében mindenkinek elég önállósággal kell rendelkeznie, mert csak ez az önállóság biztosítja a felettesek szándékainak helyes értelmezése mellett a termelés céljainak összességét.

Azzal a közkeletű szólammal, hogy a nagyvállalatok «maguktól mennek», szakítanunk kell. A gazdasági élet nem egyszer bizonyítja be, hogy nem mindig elég csupán a rendelkezésre álló nagy tőke. Több is kell ide! Nagy vállalatok nagy feladatokkal, nehézségekkel, krízisekkel csak akkor tudhatnak megbirkózni, ha vezetésük a feladatokhoz mért képességű embernek a kezébe van letéve.

A technika igazi jelentőségét a gazdasági életre *a vállalatvezető* egyéniségének, személyi képességeinek hatása alatt nyeri. Az ő mérlegelő, a magángazdasági szempontot szem előtt tartó kalkulációja nyomán indulhat el az új technikai ötlet a megvalósulás útján, hogy azután a piacon hatását kifejtve, mind a vállalat sorsára, mind pedig a magángazdaságokat összefogó közgazdaságra alakítólag hasson vissza.

A nyomdaipari vállalatvezető különösképen nemcsak a technikai eszközöknek, gépeknek irányítója, hanem működésével, invenciójával egyrészt technikai újításoknak életrehívója, ösztönzője, másrészt irányító tevékenységével a kulturális haladásnak és a gazdasági élet fejlődésének is hatékony előmozdítója.

Az ember és a technika viszonyában különösen a vállalatvezető személyén át kell éreznünk, hogy az ember nem lehet, tartósan nem maradhat alárendelt jelentőségű a mechanizált világban. Igaza van Werner *Sombart*nak, amikor azt mondja,

hogy minél komplikáltabb a gép, az embernek annál intelligensebbnek kell lennie, hogy a bonyolult gépet kezelni, uralni tudja. Természetes, hogy viszont a legmagasabb intelligenciának a vállalatvezetőben, Henry *Ford* szavai szerint: «*az üzem szellemi erőművében*» kell koncentrálódnia. És ennek az igazi vállalatvezetőnek akkor is elő kell tűnnie, ha mindjárt részvénytársaságról vagy konszernről, avagy trösztről is van szó!

A jól szervezett modern nagyvállalat összhangban, eredményekben való vezetése kicsiben példázza az államnak sok bölcseséggel, de nem kevésbbé erős kézzel való vezetését.

Ami mármost a kisebb jelentőségű vezetők szerepét illeti, a termelő üzemben szerepük csak a fentebb kifejtetteknek és a betöltött poziciónak fontossága szerint alakulhat.

Az alárendelt hamar észreveszi, hogy a közvetlen vezetője mit tud és hogy mit figyel: a végzett munka minőségét és mennyiségét, vagy pedig csak azért jár-kel föl és alá, avagy pedig a «nyakán ül», hogy ezzel «a tekintélyt szolgáltassa» — tudás nélkül.

A sekélyes munka kezdete az ilyen silbakolás, a termelés színvonalának lesüllyesztése, mert ha nem a végzett munkán van a hangsúly, és a vezetők nem képesek a «tekintélyen» túl tudást, praktikus irányítást, tanácsot is adni, az alárendelt hamar elveszti ambicióját, igyekszik a munkát jól-rosszul lerázni magáról. Pedig a termelés racionális ütemét, eredményességét csak olyan munkatársakkal lehet elérni, akinek ambicióját, tudását értékelni tudjuk és elismerjük. Az a vezető, akinek nincsen semmi érzéke a jó munka és semmi képessége az átfogó intézkedések iránt, nincsen önálló technikai és szervezési képessége, az lelki kényszerűség alatt, hogy valamit *mégis csináljon*, az üzemet — alkotó irányítás helyett — eladminisztrálja, agyonbürokratizálja. Tesz-vesz, ágál, intézkedik és sokat, mindent szignál, aláír, ami csak a kezeügyébe kerül.

Amint látjuk, az *egyes* emberen, a vezetőn van tehát a döntő súlypont, az ipari *Führer*, a *manager*, a *vezér* szerepe a gazdasági életben messze kihatóan nagyon fontos!

Hjalmar *Schacht* az utóbbi években több előadást tartott a gazdasági fegyelmezettségről és szervezettségről. Nyomatékosan utal arra, hogy a vállalati Führereket nem lehet kinevezni, hanem azoknak születniök kell s csak az élet küzdelmein keresztül képződhetnek ki.[25]

NYOMDAIPARUNK ÉS A GAZDASÁGI ÉLET.

(Összefoglaló ismertetés.)

Közel ötszáz éve annak, hogy a középkor végét jelző felfedezések és találmányok legjelentősebbike, a könyvnyomtatás megszületett s ezzel az egyetemes kultúrának és a gazdasági életnek leghatalmasabb fejezete megnyílott.

A nyomdászat jelentőségének szellemtörténeti méltatása ma már könyvtárakat tölt meg, meglepően kevés azonban azoknak a könyveknek a száma, amelyek közgazdasági jelentőségével foglalkoznak. Minden nemzet hálás lelkesedéssel áldoz Gutenberg szellemének, aki a nagy feltalálók prometheusi küldetésével ezt az új művészetet az ismeretlenből életrehívta. Joggal büszkélkedik az elragadtatott költő:

„Gott ſprach zum zweiten Mal:
Es werde Licht auf Erden!
Da ließ er Gutenberg
Zum Typen-Schöpfer werden."

Amikor Gutenberg 1450 körül megnyitotta a mainzi nyomdát s kinyomtatta latin bibliáját, aligha tudta volna elképzelni, hogy a szerény kezdetű «schwarze Kunst» későbbi ipari és közgazdasági jelentősége századok mulva hová fejlődik. Találmányának szellemtörténeti jelentőségével ő is kétségtelenül tisztában volt, hiszen a kor, amelyben élt, a maga mozgalmasságával igen alkalmas volt arra, hogy ezt a vágyva-vágyott technikát egyrészt az Egyház céljaira, másrészt az akkor már fenyegető török veszedelem elleni propagandára is kellően értékelni tudja.

A könyvnyomtatással elért technikai hatalom a kellő időben jött, hogy hatását fokozatosan kiterjessze az egész világra.

Értekezésem első fejezetében a magyar nyomdaipar dicső, de küzdelmes multját és ma is töretlen életenergiáját mutatom be.

Gutenberg találmányának legfontosabb anyagtényezője a nyomdaiparnak nélkülözhetetlenül szükséges *papiros*, mellyel jelentőségéhez mérten bővebben kellett értekezésem második fejezetében foglalkoznom. A papiros Gutenberg korában már éppen megvolt, készen várta a nyomtatott betűt, hogy Schillerrel mondva, «a néma gondolatnak hangot, testet adjon, ami által évszázadok folyama hordozza az élő, beszélő lapot . . .»

Új utakat, lehetőségeket nyitott a nyomdászat feltalálása: a kulturális jelentőségén túl a forgalom intenzitását nagyban fokozta, mintegy meggyorsította az események menetét. Hatalmas lendületet adott nemcsak a kultúrának, hanem az iparnak, kereskedelemnek, az egész szellemi és gazdasági életnek.

Értekezésem harmadik fejezetében a nyomdaipar családfáját mutatom be, kiemelve, hogy az emberi munkaerő döntő szerepénél fogva a nyomdászat egyike a jellegzetes «munkaintenzív» iparoknak.

A nyomdászat, mint technikai készség, típusa annak az esetnek, amikor a technika nem öncélt jelent, hanem csak eszközt, hogy vele

más célok elérhetők legyenek. Ebben van éppen nagy jelentősége a kultúra alakulására és a közgazdaságra. (IV. fejezet.)

Amikor értekezésemül a nyomdaipar és a gazdasági élet viszonyát óhajtottam vázolni, abban különös tekintettel kívántam kidomborítani a *technika* szerepét, annak kétirányú érvényesülését életünkben, ú. m. a *termelésit* és a *társadalmit*, valamint a termelés, az ipar szabályozására hivatott *jogi rendnek*, mint az előbbiek függvényének a gazdasági élethez való relációját.

Iparpolitika és iparjog: az időtől egyáltalában nem független kategóriái a gazdasági életnek, tartalmukat szigorúan a történeti, a társadalmi szükségszerűség szabja meg úgyannyira, hogy azután nélkülük már ipari tevékenységről szó sem lehet többé. Még a legfejlettebb ipari élettel teli társadalmakban is ott találjuk támogató, védő, rendező, határt megvonó működésükben. Nélkülük nem indulhat el a termelő gép munkája, a gazdasági élet tervszerűségét ugyanúgy előmozdítják, mint ahogy enyhíteni igyekszenek a szociális bajokat. Gátakat építenek a verseny féktelenségének, önzésnek, uzsorának, a társadalomzüllesztő árrombolásnak.

A könyvnyomdászat is azok közé a kevésszámú iparágak közé tartozik, amelyet Sombart szerint legelőször okkupált a kapitalizmus, mint olyan ipart, mely a céhek érdekkörébe új ipari jellegénél fogva valójában nem is tartozott, ahol tehát ezzel az átalakulással szemben ellenállásról tulajdonképpen nem is lehetett szó.

A korai kapitalizmus üzemformája itt is a kézműipari jellegű tevékenységből fejlesztette ki lassan a társas nagyüzemet, majd a technika további fejlődésével és az ujságvállalkozáshoz szükséges tőkekoncentrációval a nyomdaipari nagyvállalatot.

A gazdasági élet fejlődése az ipar terén azonban alaposan rácáfolt Marx koncentrációs elméletére. A számos nagyvállalat hatalmas tőke- és anyagakkumulációja mellett még napjainkban is nem fogyni, hanem szinte újból növekedni látjuk a kisvállalkozók táborát is.

A gőzgép feltalálása a gyártás koncentrációját rendkívüli módon elősegítette. Míg a kisipar nehezen-lassan felocsudott és asszimilálódni kezdett, váratlan és erős támasza keletkezett a technikában. A robbanómotor, de különösen az elektromos kismotorok a kézműipar küzdőképességét nem várt módon megerősítették. Racionálisan termelni ma már nemcsak a gyáriparban, hanem a kismotorok révén a kézműiparban is lehetséges.

A technika mint gazdasági és kulturális, nem utolsó sorban pedig mint *szociális probléma* jelenik meg előttünk.

A technikának örök törekvése és fejlődésének iránya az, hogy a gépnek a termelés szempontjából meddő mozgásait minél jobban kiküszöbölje. A folytonosan egyirányú mozgásnak, *a rotációs elvnek* megnyilatkozása ez, melynek egyik legimpozánsabb megvalósulása éppen a nyomdaiparban, az ujságnyomtatás révén közismert *«rotációs»* gép, szemben a Sombart-említette «hin und her, oder auf und ab»-mozgású gépekkel, amelyekkel a termelés — Sombart és más közgazdák szerint is — még embrionális kifejlődésében van ahhoz az eljövendő technikához képest, ahol, mint a nyomdai rotációsgépnél, a munka már szünet nélkül *«folyik»*.

A meddő értékű, mintegy statikus jellegű energiát folyton termelő, dinamikus energiává változtatni, kikapcsolni azokat a mozgásokat, melyek a végeredmény szempontjából feleslegesek, ezek adják meg jellemző technikai vonásait a mai gyáripari termelésnek.

A mechanizálódásnak és automatizálódásnak ez a technikai folyamata pedig sok mindent von maga után. Utána kell mechanizálni az egész munkafolyamatot, *racionalizálni* kell hozzá az *embert* is, hogy az a felfokozott teljesítményhez képest állítsa be magát az intenzív

munkára. Ez viszont a rövidebb munkaidőt teszi szükségessé és a gazdaságilag igényteljesebb, képzettebb munkásnak fokozottabb követelményét a higiéne tekintetében is, hogy a nagyértékű, komplikált gép mellett éber koncentráltsággal láthassa el teendőit.

Az erőteljes produkciónak azonban csak akkor van értelme, ha a termelt javak elhelyezésére piacot sikerül biztosítani. Tehát a technika most a forgalom megnövesztésére fog hatni, hogy a nagytömegű termelés üteme fennakadást ne szenvedjen.

Értekezésem hetedik fejezetében a magyar nyomdaipar, könyvtermelés és könyvkereskedelem néhány fontosabb számadatát mutatom be.

Nagyon hosszú az út, mely a Gutenberg fasajtója alól kikerült első nyomtatott laptól a modern tömeggyártásszerű ujságnyomtatásig vezet. Az ujságnyomtatásig, amellyel azért kellett értekezésem ötödik és hatodik fejezetében foglalkoznom különösebben, mert egyrészt a nyomdatechnika fejlődése és *organizációja* ezen a ponton ért el legmagasabb csúcsára, másrészt pedig a nyomdaipar éppen az ujság jelentősége révén lett mind közgazdasági, mind pedig nemzetpolitikai szempontból oly fontos tényezőjévé korunknak. Azután meg ezen az úton szemlélhetjük a legjobban, hogy az életben a termelés technikai és gazdasági szempontjai mennyire elválaszthatatlanul kiegészítői egymásnak. A német közgazdák «*technisches Prinzip*»-je, a gazdaságosság elve maga ez, mely a célok és eszközök helyes összehangolását követeli meg, mert a csupán technikai szempontokból kiinduló termelésnek nincs haszna és értelme, ha a gazdasági elvet figyelembe nem veszi.

Azt mondja *Navratil* Ákos professzor Közgazdaságtanában, hogy a termelés irányításának három szempontja: *a közgazdasági, a magángazdasági és a műszaki cél* küzdelmében csak az utóbbi kettő viaskodik valójában, míg az első háttérben szemlélődve marad, hogy mindig ugyanazt láthassa a küzdelemnek a végén: a *magángazdasági* szempont győzelmét. Tehát a jövedelmezőség irányítja a termelést. Ez általában így is van, de a nyomdaipar itt sem engedi magát általános érvényű szabályokba beskatulyázni és technikai készségét nem egyszer bocsátja előzékenyen a közgazdaság szolgálatára, bízva abban, hogy a magángazdasági érdek sérelmét a fejlettebb technikával való termelés révén kiszélesített piacon majd korrigálni fogja . . . Talán! Hogy ez mennyire így van, arról különösen régi, sőt mai könyvkiadó nyomdászaink is sokat tudnának beszélni, akik a könyvkiadást elsősorban *kultúrmissziónak* tekintették és csak azután üzleti vállalkozásnak.

Közgazdasági szemszögbeli vizsgálódásaimban a fentemlített *magán*gazdasági szempontot, illetőleg a kettőnek kapcsolatát természetesen meg kellett látnom és bármennyire vigyáztam is az «aki sokat markol, keveset fog» elvére, legalább a *vállalatvezetőnek* közgazdaságilag messze kiható jelentőségével kellett röviden foglalkoznom értekezésemben, amikor *az iparnak, technikának, kulturális és gazdasági életnek együttható kapcsolatát szemléltem.*

A nyomdaipari kollektív szerződés — amellyel értekezésemnek nyolcadik és kilencedik fejezetében foglalkozom — az élet üteme által megalkotva és a gyakorlatban kiforrva, nagy szolgálatokat tett jogi szabályozatlanságában is a gazdasági életnek, hogy azután a józan iparosodás nevében a hallgatólagos elismerés és védelem után most már hivatalosan az állam is lényegében magáévá tegye, mintegy recipiálja (1936 : VII. t.-c. 30. §) ezt az autonóm jogi konstrukciót, melynek úttörői, kifejlesztői Magyarországon is a nyomdászok voltak.

A nyolcadik fejezetben, az iparjog főkérdéseiben a sajtótörvény ismertetésén kívül a korszerű tanoncnevelés és a kollektív munkaszerződés kérdései mellett még a nyomdaipari áralakulás jogi helyzetével és a nyomdai tisztességtelen verseny problémáival foglalkozom.

Nyomdaiparunknak napjainkban egyik legsúlyosabb problémáját a reális árnívó megvédése, az *árromboló verseny megszüntetése*, megátlása képezi.

A nyomdaipar még nem tudott annyira elszakadni a kézműipari jellegtől, illetőleg: ez a munkaintenzív ipar nem tud annyira gyáripari jellegű lenni, hogy a racionálisan vezetett kisipar vele a versenyt fel ne tudná venni a nyomdaipari termelés legnagyobb területén. Már most a termelésnek ez a különböző beállítottsága az önköltségi kalkuláció terén a legnagyobb diszparitást idézheti elő. Fokozza a nehézséget az a körülmény, hogy a nyomdaipar teljesen egyéni jellegű termékek előállításával foglalkozik s így szinte teljesen lehetetlen benne a «szükséges rossznak», a *kartellnek*, vagy hozzá hasonló modern ipari formációnak a megszervezése.

Csupán hitelre, tanoncmunkára, kölcsön-gépekre alapított tőkeszegény kis nyomdák tiszavirágéletű vállalkozásaikkal komolyan veszélyeztetik a közép- és nagynyomdák árait. A nyomdaipari érdekeltségek napjainkban minden igyekezetükkel ezeknek a különböző helyzeti energiáknak a megközelítően közös nevezőjű kiformálásán fáradoznak, hogy megállítsák azt a züllesztő, lemorzsolódó folyamatot, mely a jobb sorsra méltó nyomdaipar érdekein túl az egész gazdasági élet vérkeringését veszélyezteti.

Az árrombolás törvényes meggátlását célozzák azok az iparpolitikai és iparjogi intézkedések, melyeket értekezésem iparjogi fejezetében ismertetek, s amelyek az egyelőre még ki nem épített *ellenőrzés hiányánál fogva* csak mintegy erkölcsi elégtételül szolgálhatnak, biztató ígéretnek a jobb jövő elérésére.

Az értekezés kilencedik fejezetében a szociálpolitika problémáival foglalkozom, megemlékezve a hegeli társadalombölcselet hatásairól, a testületi kérdésről és a nyomdászok méltán legendáshírű szociális politikájáról.

A szociálpolitika terén a magyar nyomdaipar évtizedekkel előzte meg a többi iparokat. Tanuságát adta annak, hogy ehhez az iparághoz méltóan, mind a munkaadói, mind a munkavállalói oldal a szociális eszméknek fáklyahordozói közé tartoznak. Lelkes harcosai az emberiség kulturális fejlődésének. Szociális intézményeik egész sorát a szolidaritás elvén, saját erejükből alkották meg.

A nyomdászok mindenkoron követték a germán szellemóriásnak, *Goethe*nek bölcs szavait: «*Was der Mensch auch ergreife und handhabe, der einzelne ist sich nicht hinreichend; Gesellschaft bleibt eines wackern Mannes höchstes Bedürfnis*».*

* *Goethe:* Wilhelm Meisters Wanderfahre.

FORRÁSMUNKÁK.

ARENA, CELESTINE: A munka- és az üzemi jog fejlődése Itáliában. Internationale Rundschau der Arbeit. Genf, 1935. Oktober.
AUDIN, MARIUS: Le livre, son architecture, sa technique. Paris, 1934.
BALLA ANTAL: Budapest szerepe Magyarország történetében. Stat. Közl. Szerk.: Illyefalvi I. Lajos 1935. 2. szám.
— A legújabb kor gazdaságtörténete. Budapest, 1935.
BALLAGI ÁLADÁR: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése, 1473—1877. Budapest, 1878.
BÁLINT JENŐ: Mechanokrácia. Budapest, 1938.
BETHLEEM: La presse, son influence et sa puissance. Paris, 1928.
BRANDENSTEIN BÉLA BÁRÓ: Történetfilozófiai reflexiók. Budapesti Szemle 1928 április.
BUD JÁNOS: Harc a jövőért. Budapest, 1935.
— A munka mítosza. Budapest, 1907.
BUZIÁSSY KÁROLY: Budapest közművelődési viszonyai. Statisztikai Közlemények. Szerk.: Illyefalvi I. Lajos, Budapest, 1938.
CRANE WALTER: Vonal és Forma. Budapest, 1910.
D'ESTER, KARL: Zeitungswesen. Breslau, 1928.
DÉKÁNY ISTVÁN: A sajtó szerepe természetes és mesterséges közvélemény alakításában. A Sajtó könyvtára. 16. szám. Budapest, 1938.
EGYED ISTVÁN: Iparjog. Budapest, 1925.
ELEKES JENŐ: Budapest irodalmi termelése. Városi Szemle. Szerk.: Illyefalvi I. Lajos. XVIII. évf. Budapest, 1932.
EREKY KÁROLY: A cellulóza és az alföldi öntözés. Uj Magyarság, 1938. ápr. 17.
ERŐDI-HARRACH BÉLA: A magyar settlement-mozgalom eszméi. Budapest, 1927.
FITZ JÓZSEF: A könyv története. Budapest, 1930.
— Hess András, a budai ősnyomdász. Budapest, 1932.
Fővárosi Könyvtár Évkönyve 1934. Budapest, 1935.
FREUND JENŐ: A papíros a grafikában. Grafikai Művészetek Könyvtára. VI. Szerk.: Novák László, Budapest, 1937.
GULYÁS PÁL: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Budapest, 1929.
HAUSSER, CARL: Das Handwerk in Staat und Wirtschaft, Berlin, 1936., 131. old.
Hongrie, La, d'hier et d'aujourd'hui. Budapest, 1936.
HÓMAN—SZEKFŰ: Magyar Történet. III.
HELLER FARKAS: Közgazdaságtan. II. kötet. Budapest, 1934.
HUNGÁRIA: A Magyar Statisztikai Szemle Szent István király emlékezetére kiadott száma. Budapest, 1938.
IVÁNYI—GÁRDONYI—CZAKÓ: A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda története, 1577—1927. Budapest, 1927.
KECSKÉS PÁL: A bölcselet története főbb vonásaiban. Budapest, 1933.
Kereskedelmünk és Iparunk. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentései 1935, 1936.
KOVRIG BÉLA: Fasizmus, Hitlerizmus. Budapest, 1934.

Közgazdasági enciklopédia, Budapest, 1929.
Laky Dezső: Az iparosok gazdasági és szociális viszonyai Budapesten, 1930. Statisztikai Közlemények. Szerk.: Illyefalvi I. Lajos.
Leener, Georges, de: L'idéologie du corporatisme. Revue de l'Institut de Sociologie, Bruxelles, 1935. No. 4.
L'Imprimeur, Bulletin Officiel des Maîtres Imprimeurs de France, Paris, 1936. Décembre.
Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve, Budapest, 1928.
Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1909. 294. szám. Az új ipartörvénytervezet jogászegyleti tárgyalása.
Malcomes Albert báró: A gazdasági hatalom. Budapest, 1927.
Malcomes Béla báró: A gazdaság új fejlődése. Budapest, 1936.
Molnár Mór: Eszmény és valóság. Kultúra, propaganda és a béke szolgálatában. Budapest, 1937.
Nádai Pál: Izlésfejlődés és stíluskorszakok. Budapest, 1927.
Nagy József: A filozófia nagy rendszerei. Budapest, 1929.
Navratil Ákos: Közgazdaságtan. I. kötet. Budapest, 1933.
Novitzky N. László: Egyesült erővel. Budapest, 1912.
Nyomdász Évkönyv és Utikalauz, Budapest, 1914.
Orel Géza: A műhelyi nevelés. Budapest, 1931.
Pápai László: A nyomdaipar jogi helyzete, különös tekintettel a sajtótörvényre. Budapest, 1936.
Perneczky Béla: A kollektív munkaszerződés. Budapest, 1938.
Polzovics Iván: Az új ipari novella. Budapest, 1936.
Printing in Twentieth Century, a survei of the Times. London, 1930.
Quervain, Paul, de: Das Korporationsproblem. Bern, 1936.
Raab, Friedrich: Gewerbepolitik. Leipzig, 1934. Reklams Universal Bibliothek. No. 7278.
Renner, Paul: Typographie als Kunst. München, Georg Müller, 1922. — Mechanisierte Grafik, Berlin, 1930.
Renker, Armin: Das Buch vom Papier. Insel-Verlag. Leipzig, 1934.
Rózó Aladár: A könyv. Budapest, 1934.
Sinzheimer, Hugo: Der korporative Arbeitsnormenvertrag. II. kötet. Leipzig, Duncker & Humblot, 1908.
Sombart, Werner: Gewerbewesen. I—II. kötet. Sammlung Göschen Berlin und Leipzig, 1929.
v. Surányi-Unger Tivadar: Magyar Nemzetgazdaság és Pénzügy. Budapest, 1936.
Szigeti Gyula: A gazdasági válság Budapest életében. — Statisztikai Közlemények. Szerk.: Illyefalvi I. Lajos, Budapest, 1935.
Und Einhundert Jahre gingen ins Land. König Frigyes halálának százéves fordulója alkalmából kiadott emlékkönyv. Würzburg, 1933.
Urbányi János: A reklám kézikönyve. Budapest, 1930.
Vaikó Pál: A sajtóról szóló törvény magyarázata. Budapest, 1914.
Varju János: A magyar szellemi művelődés történelme. Debrecen, 1907.
Nyomda- és Rokonipar által 1926-ban rendezett előadások. Budapest, 1926.
Nyomda és Rokonipar c. szaklap.
A Sajtó, 1932. évf.
Statisztikai Havi Közlemények, 1936. 7—9. füzet.
Stud. Statisztikai Tudósító 1936.
Typographia c. szaklap.
Typographische Mitteilungen c. szaklap.
Vezető a Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállításon. Budapest, 1937.
Wirtschaftliche Nachrichten. Wien, 1928 május 15.

JEGYZETEK.

[1] *Fitz József:* A könyv története. Budapest, 1930. 5. oldal.

[2] *Molnár Mór:* Eszmény és valóság. Kultúra, propaganda és a béke szolgálatában. Budapest, 1937. 16. oldal.

[3] *Paul Renner:* Typographie als Kunst. 1922. 11. oldal.

[4] *Walter Crane:* Vonal és forma. 1910. 14. oldal. Nádai Pál előszavából.

[5] A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve. 1928. 23. oldal. *Kner Imre:* A tipográfia és a könyvművészet határai.

[6] *Nádai Pál:* Izlésfejlődés és stíluskorszakok. 5. oldal.

[7] *Marius Audin:* Le livre, son architectura, sa technique. Paris, 1924. 175. s köv. oldal.

[8] *Urbányi János:* A reklám kézikönyve. Budapest, 1930. 6. s köv. oldal.

[9] *Urbányi János* id. m. 175. oldal.

[10] Typographia, 1936 szept. 4. *Peterdy Gábor:* A tipográfia szerepe a modern költészetben és plakátművészetben.

[11] *L'Imprimeur,* Bulletin Officiel des Maîtres Imprimeurs de France. Paris, 1936. Décembre. — *Louis Durand:* Impressions typographiques, 40. oldal.

[12] *Paul Renner:* Mechanisierte Grafik. Berlin, 1930., 194. oldal.

[13] Kereskedelmünk és Iparunk az 1935-ik évben. 168. oldal.

[14] *L. Bethleem: La presse,* son influence et se puissance. Paris, 1928. 64. oldal.

[15] *Dékány István:* A sajtó szerepe természetes és mesterséges közvélemény alakításában. 3. oldal. — A Sajtó könyvtára. 16. szám. Budapest, 1938.

[16] Stud. Statisztikai Tudósító. 1936. október 24.

[17] A bécsi udvari könyvtárban több ilyen Fugger-féle írott újságkötet van.

[18] Revue de l'Institut de Sociologie. — Université Libre de Bruxelles. 1935. No. 4. — Octobre—Décembre. — *Paul M. G. Levy: L'Information,* 757. oldal.

[19] La Hongrie d'hier et d'aujourd'hui. — *Kun A.—Radisics E.:* Le Livre, la presse. 156. oldal.

[20] *Elekes Dezső:* Budapest irodalmi termelése c. tanulmánya a Városi Szemle XVIII. évfolyamából. 1932.

[21] *Hungaria.* A Magyar Statisztikai Szemle Szent István király emlékezetére kiadott száma. 1938. 205. és 206. oldal. *Elekes Dezső:* Szellemi élet.

[22] Magy. Stat. Szemle, Hungaria, 1938. 206. oldal.

[23] Statisztikai Közlemények. 88. kötet. 3. szám. 1938. *Buziássy Károly:* Budapest közművelődési viszonyai, 43. oldal.

[24] Und einhundert Jahre gingen ins Land. — Schnellpressenfabrik König & Bauer A.-G. Würzburg, 1933. König Frigyes halálának 100 éves fordulója alkalmából kiadott emlékkönyv. 10. s köv. oldal.

[25] *Bud János:* A munka mítosza. Budapest, 1937. 25. oldal.